

Magdalena Kowalska

Uniwersytet Rolniczy w Krakowie

STANDARD MATERIALNY I ŹRÓDŁA UTRZYMANIA WIELOPOKOLENIOWYCH RODZIN WIEJSKICH W MAŁOPOLSCE

MATERIAL STANDARD AND SOURCES OF INCOME OF MULTI- GENERATION RURAL FAMILIES IN MALOPOLSKA' PROVINCE

Słowa kluczowe: standard materialny, źródła utrzymania, rodziny wielopokoleniowe, rodziny wiejskie

Key words: material standard, sources of income, multi-generation families, rural families

Synopsis. Badania przeprowadzono w 2007 roku w trzech małopolskich gminach – Dębnie, Wieliczce i Zabierzowie. Dobrano do nich po 40 wielopokoleniowych rodzin wiejskich w każdej gminie, w których przeprowadzono wywiady wg kwestionariusza. Prezentowane wyniki badań stanowią podstawę wnioskowania o sytuacji materialnej trzypokoleniowych rodzin wiejskich. Jest to możliwe dzięki analizie informacji o źródłach, z których utrzymują się rodziny, o składnikach standardu materialnego, a także o znaczeniu dochodów z gospodarstwa rolniczego dla budżetu domowego.

Wstęp

Próby oceny poziomu i warunków życia rodzin wiejskich w zmieniających się realiach społeczno-gospodarczych podejmowane są nieprzerwanie. Niewątpliwie pewne elementy standardu materialnego czy struktura źródeł dochodów są czynnikami wpływającymi na funkcjonowanie wiejskich gospodarstw domowych i wyznaczają poziom zaspokajania potrzeb ich członków.

Prezentowane wyniki badań stanowią podstawę wnioskowania o sytuacji materialnej trzypokoleniowych rodzin wiejskich w Małopolsce. Jest to możliwe dzięki analizie informacji o źródłach, z których utrzymują się rodziny, o składnikach standardu materialnego, a także o znaczeniu dochodów z gospodarstwa rolniczego dla budżetu domowego.

Charakter społeczno-zawodowy i źródła utrzymania badanych rodzin

Badania przeprowadzono w 2007 roku w trzech małopolskich gminach: Dębnie, Wieliczce i Zabierzowie. Do badań dobrano po 40 wielopokoleniowych rodzin wiejskich w każdej gminie. Przeprowadzono z nimi wywiady wg kwestionariusza, który podzielono na trzy części skierowane do przedstawicieli trzech pokoleń: dziadków, rodziców i wnuków. Łącznie przebadano 360 osób. Wśród badanych rodzin najwięcej było takich, które liczyły sześć oraz osiem i więcej osób.

Nie dziwi niewątpliwie, że poziom wykształcenia pełnoletnich członków badanych rodzin zależy od wieku. Pośród osób powyżej 60-tego roku życia aż 81% posiada wykształcenie podstawowe, podczas gdy w grupie wieku 30-60 lat odsetek ten maleje do 23%. Warty uwagi jest niewątpliwie fakt, że około połowa wszystkich dorosłych członków badanych rodzin posiada wykształcenie co najmniej średnie.

Wśród osób do 30-tego roku życia przeważali uczniowie oraz studenci, a także osoby posiadające stałą pracę zarobkową. Członkowie badanych rodzin w wieku od 30 do 45 lat w zdecydowanej większości (69%) podejmowali pracę zawodową, choć część z nich (11%) w czasie przeprowadzania badań pozostawała bez pracy. Widoczne jest wyraźne zróżnicowanie zajęć członków rodzin za względu na płeć – ok. 50% wszystkich mężczyzn podejmowała stałą pracę, podczas gdy w przypadku kobiet odsetek ten był o połowę niższy. Osoby bezrobotne w badanych rodzinach to głównie kobiety (10%) – mężczyźni jedynie w 2%.

Seniorzy w rodzinach wielopokoleniowych, to głównie emeryci i renciści. Wśród osób powyżej 60-tego roku życia ze świadczeń tego typu korzystało 88% osób, przy czym dla mężczyzn odsetek ten był wyższy i wynosił 95%, podczas gdy dla kobiet kształtował się na poziomie 84%.

Tabela 1. Struktura źródeł dochodów i główne źródło utrzymania badanych rodzin

Rodzaj źródła utrzymania	Źródła utrzymania [%]	Główne źródło [%]
Produkcja rolnicza	12,2	4,5
Obsługa gości i turystów	1,7	2,5
Własna działalność gospodarcza	15,7	5,5
Staća praca zarobkowa	26,1	67,5
Praca dorywcza	3,5	-
Praca za granicą	5,2	10,0
Świadczenia społeczne	33,0	10,0
Inne	2,6	-
Trudno powiedzieć	-	-
Razem	100,0	100,0

Źródło: opracowanie własne.

Analizując główne źródła utrzymania badanych rodzin wielopokoleniowych można stwierdzić, że dla około 67% podstawą ich budżetu jest stała praca zarobkowa. Produkcja rolnicza nie odgrywa tu większej roli czego przyczyną jest niewątpliwie fakt, iż badania zostały przeprowadzone w regionie typowym dla obszarów wiejskich Małopolski, a więc o małych, rozdrobnionych gospodarstwach. Nieco większe znaczenie niż dochód z gospodarstw rolnych ma finansowanie ze świadczeń społecznych oraz z pracy za granicą.

Jednym ze źródeł o dużym znaczeniu dla budżetu rodzin są świadczenia społeczne pobierane głównie przez osoby z najstarszego pokolenia – 20% z nich deklaruje, że środki z rent i emerytur przeznacza wyłącznie na własne potrzeby. Wynika z tego, że ogromna większość osób starszych współfinansuje budżet domowy, a polega to głównie na opłaceniu rachunków i „wspomaganiu” wnuków.

Charakterystyka gospodarstw rolnych i ich znaczenie dla utrzymania rodzin

Podobnie jak w całej Małopolsce również w badanych gminach rodziny wiejskie utrzymujące się wyłącznie z rolnictwa pozostają w mniejszości. I tak ok. 10% badanych rodzin nie posiada ziemi w ogóle, 65% ma działkę do 1 ha, a gospodarstwo rolne powyżej 1 ha ma 25% badanych rodzin. Średnia powierzchnia gospodarstwa wynosi 2,1 ha co jest charakterystyczne dla tego regionu Małopolski. W badanych gospodarstwach domowych wskazać można na dwuzawodowość i zachwianie dawnego porządku rodziny wiejskiej, dla której gospodarstwo i praca na roli były głównym zakładem produkcyjnym [Moskal, Kotala 1994]. Również drobne, nie specjalizujące się gospodarstwa wymuszają poszukiwanie pracy poza nimi. Wpływ na pozyskiwanie dochodów z gospodarstwa ma wielkość gospodarstwa, małe produkują przede wszystkim na własne potrzeby, a większe dostarczają produkty na rynek.

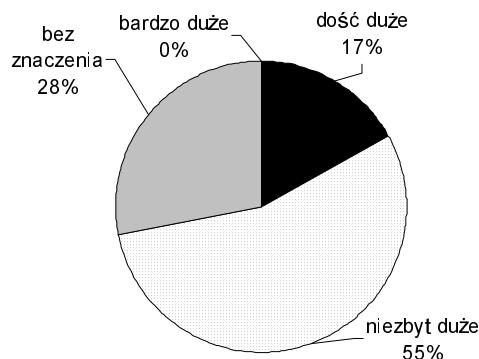
Struktura obszarowa gospodarstw rolnych posiadanych przez badane rodziny wielopokoleniowe wyraźnie wskazuje, że najczęściej jest gospodarstw małych i średnich – ok. 30% o powierzchni 1-2 ha i 34% o powierzchni 2-5 ha.

W powiązaniu ze strukturą gospodarstw można rozpatrywać ich specjalizację, dotyczy to jedynie rodzin posiadających gospodarstwa o relatywnie większej powierzchni (od 2 do 5 i od 5 do 10 ha).

Jako kierunki produkcji wymieniano głównie hodowlę trzody chlewnej oraz produkcję sadowniczą, co jest związane z dogodnym położeniem jednej z gmin na słonecznym stoku południowym i tradycjami w uprawie jabłoni.

W badanej próbie najczęściej rodzin (ponad 62%) utrzymuje się z trzech źródeł, w ponad 17% są to dwa źródła. Żadna z rodzin nie posiada więcej niż cztery źródła dochodu.

Respondenci określając źródła dochodu rodziny wybierali spośród siedmiu możliwych odpowiedzi i najczęściej wskazywali na świadczenia społeczne (emerytury, renty i różnego rodzaju zasiłki) – było to 33% wskazań, a następnie na stałą pracę zarobkową i własną działalność gospodarczą – odpowiednio ok. 26 i ok. 16%. Zdecydowanie najrzadziej udzielano odpowiedzi typu: praca za granicą, obsługa turystów czy praca dorywcza (tab. 1).

Rysunek 1. Znaczenie gospodarstwa lub działki jako źródła utrzymania rodziny

Źródło: opracowanie własne.

W zdecydowanej większości rodziny produkują głównie dla siebie lub dla siebie i częściowo na sprzedaż, zaś niewielki odsetek to gospodarstwa towarowe.

W związku z powyższymi danymi interesujące może być pokazanie jak respondenci odpowiadali pytani o znaczenie gospodarstwa lub działki jako źródła utrzymania rodziny (rys. 1). W większości badani określili je jako niezbyt duże – ponad połowa z nich wskazała na tę odpowiedź. Blisko 30% stwierdziło, iż jest to bez znaczenia, a tylko niecałe 17% respondentów uznało, że ma „dość duże” znaczenie.

Standard materialny rodzin i opinie o poziomie życia

Wyposażenie mieszkań i domów, dobra trwałe składające się na domową infrastrukturę, również dobra usprawniające prace domowe, stanowią jak twierdzi Gutkowska [2003] czynnik zasobności społeczeństwa. Wyposażenie gospodarstw domowych w latach dziewięćdziesiątych XX wieku uległo głębokim przeobrażeniom, związanym jak twierdzi autorka zwłaszcza ze zmianą struktury i wielkości podaży tych dóbr.

Analizując standard materialny rodzin na podstawie przeprowadzonych badań można stwierdzić, iż wszystkie gospodarstwa domowe wyposażone są w podstawowe dobra i instalacje. Prawie wszystkie z nich posiadają dostęp i pełne wyposażenie w zakresie wody bieżącej, łazienki, WC, gazu sieciowego, prądu trójfazowego i telefonu.

Natomiast dobra takie jak samochód osobowy, telewizja satelitarna, oraz komputer nie są w pełni dostępne dla badanych rodzin. Bowiem 17% z nich nie posiada samochodu osobowego, 65% nie ma telewizji satelitarnej, a 40% nie ma w swoim domu komputera.

Sytuacja w badanych gospodarstwach domowych w zakresie wyposażenia w instalacje techniczne i urządzenia sanitarne, a także w pozostałe dobra wygląda zdecydowanie korzystnie, szczególnie na tle ogółu polskich gospodarstw domowych [Gutkowska, Szepieniec-Puchalska 2005].

Wspólne zamieszkiwanie rodzin wielopokoleniowych bardzo często (choć z pewnością to nie reguła) jest wynikiem braku warunków mieszkaniowych dla młodego pokolenia. Wyniki badań zdają się to potwierdzać, gdyż zaledwie jedna czwarta badanych rodzin zamieszkuje w domu wybudowanym przez respondenta lub jego małżonka. Pozostali mieszkają w domu, który wybudowali rodzice respondenta lub współmałżonka.

Aby ocenić warunki życia badanych wielopokoleniowych rodzin wiejskich poproszono przedstawicieli średniego pokolenia, aby dokonali porównania dochodów własnych rodzin z przeciętnymi dochodami rodzin w Polsce. Respondenci najczęściej odpowiadali, iż są one raczej niższe (35% badanych) lub „takie same” (30%). Wydaje się jednak, że ta opinia wynikała raczej z porównywania własnej sytuacji z sytuacją rodzin z najbliższego otoczenia.

Zarówno kobiety, jak i mężczyźni stosunkowo rzadko uznawali, że dochody ich rodzin są wyższe od przeciętnych w Polsce. Większość z nich wybrała odpowiedź „takie same” lub „raczej niższe”, przy czym w tym drugim przypadku przewaga kobiet nad mężczyznami jest bardzo wyraźna (odpowiednio: 46 i 19%).

Oczywiście odpowiedzi na pytanie o ocenę własnej sytuacji materialnej na tle innych rodzin w kraju nie stanowią obiektywnej informacji czy ta sytuacja faktycznie jest lepsza czy gorsza. Natomiast opinie respondentów w tej kwestii pozwalają z pewnością poznać poziom zadowolenia badanych osób z warunków życia ich rodzin. Tak więc na podstawie odpowiedzi można wnioskować o występowaniu pewnych trudności finansowych w tych rodzinach.

Cennych informacji dostarczyli respondenci odpowiadając na pytanie o sposób gospodarowania pieniędzmi w ich gospodarstwach domowych. Jedynie znikoma część osób oceniła, że jej rodzinie żyje się bardzo dobrze, czyli mogą pozwolić sobie na pewien luksus, a niespełna 10% wybrało odpowiedź „dobrze” twierdząc w ten sposób, że starcza im na wiele bez specjalnego

Tabela 2. Opinie respondentów o tym czy dochody ich rodzin można porównać z dochodami innych rodzin w Polsce wg płci [%]

Odpowiedzi	Płeć		Ogółem
	M	K	
Znacznie wyższe	-	-	-
Raczej wyższe	18,6	12,6	15,0
Takie same	31,5	29,2	30,0
Raczej niższe	18,8	45,8	35,0
Znacznie niższe	31,1	12,4	20,0
Trudno powiedzieć	-	-	-
Razem	100,0	100,0	100,0

Źródło: opracowanie własne.

oszczędzania. Najliczniejszą grupę stanowili ci, którzy uznali, że żyją „średnio”, a więc muszą oszczędzać na poważniejsze zakupy. Nieliczną zaś grupę stanowiły osoby, które stwierdziły, że nie starcza im nawet na podstawowe potrzeby.

Ciekawe jest udzielanie odpowiedzi na to pytanie w zależności od grup wieku i tak żaden z respondentów do 40 roku życia nie ocenił sytuacji swojej rodziny jako biednej – dominowały tu opinie, że rodzinom żyje się średnio. Natomiast starsi respondenci częściej oceniali sytuację rodziny jako skromną lub biedną.

Dla porównania warto w tym miejscu przytoczyć wyniki badań przeprowadzonych w województwie zachodniopomorskim [Witek, Frankowska 2003], gdzie respondenci z obszarów wiejskich w ponad 37% uznali swoją sytuację materialną za złą lub bardzo złą, a w ok. 35% za średnią.

Podsumowanie

Najważniejsze źródło utrzymania dla badanych wielopokoleniowych rodzin wiejskich stanowi praca zarobkowa. Decyduje o tym niewielkie znaczenie produkcji rolniczej i charakterystyczna dwuzawodowość polegająca na równoczesnym podejmowaniu pracy i posiadaniu gospodarstwa. Wspólne zamieszkiwanie z najstarszym pokoleniem przyczynia się do poprawy sytuacji finansowej, gdyż 80% seniorów współfinansuje budżet domowy.

Standard materialny badanych rodzin jest zadowalający: wszystkie gospodarstwa domowe wyposażone są w podstawowe urządzenia sanitarne i instalacje, zaś wyraźne braki można zauważyć w przypadku takich, dóbr jak: samochód osobowy, telewizja satelitarna czy komputer.

Respondenci porównując dochody własnych rodzin z przeciętnymi dochodami rodzin w Polsce najczęściej oceniali, iż są one raczej niższe, a ok. 30% osób uznało je za porównywalne.

Natomiast badane osoby poproszone o scharakteryzowanie sposobu gospodarowania pieniędzmi w ich rodzinie najczęściej stwierdzali, że żyją „średnio”, a więc muszą oszczędzać na poważniejsze zakupy. Jedynie znikoma część respondentów oceniła, że jej rodzinie żyje się bardzo dobrze, a więc mogą pozwolić sobie na pewien luksus.

Literatura

Gutkowska K. 2003: Diagnostyka funkcjonowania wiejskich gospodarstw domowych na przełomie wieków. SGGW, Warszawa.

Gutkowska K., Szepieniec-Puchalska D. 2005: Czynniki warunkujące poziom zaspokojenia potrzeb w wiejskich gospodarstwach domowych. *Wieś i Rolnictwo*, nr 2(127), Warszawa.

Moskal S., Kotala A. 1994: Źródła utrzymania i opcje społeczno-zawodowe mieszkańców, a kierunki rozwoju wsi małopolskiej. Biuletyn Regionalny Zakładu Doradztwa Rolniczego AR w Krakowie, Kraków.

Witek J., Frankowska M. 2003: Wiejskie gospodarstwa domowe. Wybrane aspekty warunków życia. [W:] Aktywizacja wiejskich obszarów problemowych, Kłodziński M., Dzun W. (red.). IRWiR, Warszawa.

Summary

Presented in this paper researches were conducted in three districts of Malopolska province – Dębno, Wieliczka and Zabierzów. 40 multi-generational rural families were taken to researches in each district. Interviews with questionnaire were conducted with them. Presented results of researches makes the base of conclusion about material situation of three-generational rural families.

Adres do korespondencji:

dr Magdalena Kowalska
Uniwersytet Rolniczy w Krakowie
Katedra Socjologii i Rozwoju Wsi
al. Mickiewicza 21
31-120 Kraków
tel. (0 12) 662 43 74, 75
e-mail: mkowalska@ar.krakow.pl